

РОЗДІЛ IV

Кримінальне та кримінально-виконавче право, кримінологія, кримінальний процес і криміналістика

УДК 343.211.3(477)

***О. Колб,
С. Колб***

Заходи контролю й нагляду за діяльністю персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України щодо дотримання законності

У статті досліджено міжнародно-правові акти, чинне законодавство, теоретичні підходи до контролю й нагляду за діяльністю персоналу кримінально-виконавчих установ. Подано визначення контролю за діяльністю персоналу виправних колоній щодо дотримання законності та внутрішнього порядку в процесі забезпечення особистої безпеки засуджених. Виділено види контролю за діяльністю персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України.

Ключові слова: Державна кримінально-виконавча служби України, кримінально-виконавче право, права ув'язнених, відбування покарання, відомчий контроль, прокурорський нагляд України.

Постановка наукової проблеми та її значення. Як свідчить практика, створюючи правовий механізм та гарантії реалізації його норм у певній сфері діяльності, будь-яка держава та її суспільні інститути не можуть обійтися без контролю за їх виконанням відповідними суб'єктами правових відносин [1, с. 19]. Це повною мірою стосується й діяльності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) з питань, пов'язаних із забезпеченням особистої безпеки засуджених із забезпеченням особистої безпеки засуджених у виправних колоніях, хоча контроль і не є єдиним та основним змістом його діяльності. Поряд із цим варто погодитися з В. Б. Авер'яновим й О. Ф. Андрійко, які переконані, що недооцінка та применшення ролі контролю можуть призвести до неконтрольованості ситуації, зменшення керованості й навіть хаосу. На цій підставі не слід віддавати перевагу як огульному запереченню контролю та критиці його надмірності, що стала модною останнім часом, так і «фетишизації» контролю, у якому вбачається розв'язання всіх проблем, що існують у державному управлінні [2, с. 34].

Формулювання мети та завдань статті. Мета нашого дослідження – з'ясувати особливості змісту контролю й нагляду за діяльністю персоналу ДКВС України щодо дотримання законності під час виконання покарань. Відповідно до цієї мети **завданнями** наукової роботи є: 1) з'ясування специфіки контролю та нагляду в окресленій сфері; 2) визначення сукупності конкретних форм, способів контролю й нагляду за діяльністю персоналу ДКВС; 3) виявлення прогалин, недоліків у чинному законодавстві та формулювання науково обґрунтованих пропозицій для їх подолання.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Не вдаючись у цілому до з'ясування різноманітних значень змісту поняття «контроль» і його синонімічних виражень у термінах «моніторинг», «контролінг» тощо, що вживаються в науковій літературі [1, с. 19–23] та на практиці, ураховуючи, що це не стосується предмета й завдань цього дисертаційного дослідження, усе-таки, як видається, варто загалом дати оцінку його суті та соціально-правовій природі й

реалізації в діяльності ДКВС України. У наукових джерелах поняття «контроль» розглядається в широкому та вузькому аспектах. Зокрема, у першому випадку під контролем розуміють перевірку, облік діяльності кого-небудь, чого-небудь, нагляд за кимось, чимось [3, с. 294].

У вузькому змісті цей термін зводиться до перевірки виконання рішень, прийнятих вищестоящою організацією; розпоряджень різних рівнів системи управління; дотримання організаційних, економічних й інших нормативів тощо [1, с. 20]. Якщо керуватися цими теоретичними підходами, то під контролем за діяльністю персоналу виправних колоній із дотримання законності та внутрішнього порядку в процесі забезпечення особистої безпеки засудженого слід розуміти діяльність визначених у законі суб'єктів за станом реалізації відповідних правових норм і приписів, спрямованих на виконання завдань, пов'язаних із конституційним правом особи на безпеку її життєдіяльності під час відбування визначеного судом кримінального покарання.

Аналіз чинного кримінально-виконавчого та оперативно-розшукового законодавства України дає змогу виділити такі види контролю в цьому напрямі діяльності персоналу ДКВС України: 1) прокурорський нагляд за виконанням кримінальних покарань (ст. 22 КВК); 2) відомчий контроль (ст. 23 КВК); 3) контроль, який здійснюється в процесі відвідування установ виконання покарань Президентом України та іншими посадовими особами (ст. 24 КВК); 4) судовий контроль (ст. 4 КВК, ст. 21; 35; 369; ін. КПК; Закон України «Про правовий статус суддів» [4]); 5) громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань (ст. 25 КВК); 6) Міжнародний контроль (міжнародний пакт про громадські права [5]; Закон України «Про міжнародні договори» [6; 7]); 7) контроль Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [8]; 8) Оперативно-розшуковий контроль (ст. 104 КВК; Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» [9] та ін.).

Сутність цих видів контролю з означеної проблематики досить влучно визначив С. Ю. Беньковський, який зазначив, що, маючи інформацію про правомірність органу чи посадової особи та її діяльність, зокрема з питань забезпечення особистої безпеки засуджених у виправній колонії, можна оперативно втрутитися, привести важелі управління у відповідність з умовами, що виникають, та попередити небажані наслідки. Крім цього, контроль дає можливість не лише коригувати управлінську діяльність з означеної проблематики, але й допомагає передбачити перспективи подальшого розвитку та досягнення конкретного результату [1, с. 23].

Проте, як показали результати цього дослідження, кожен із визначених на правовому рівні видів контролю в УВП має як свої особливості, так і форми й засоби вираження на практиці, а також відповідний вплив на стан забезпечення ними кримінального покарання у виді позбавлення волі та недоліки й переваги. Зокрема, особливостями прокурорського контролю у виді нагляду за виконанням кримінальних покарань, уключаючи питання особистої безпеки, є те, що:

1) зазначена діяльність, відповідно до ст. 121 Конституції України, є виключною компетенцією прокуратури як державного органу, яка полягає в діяльності прокурора із забезпечення додержання законів при виконання судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [10, с. 61–62];

2) предметом прокурорського нагляду, як це впливає зі змісту ст. 44 Закону України «Про прокуратуру», є додержання законності під час перебування осіб у місцях тримання затриманих, попереднього ув'язнення, в УВП, інших установах, що виконують покарання або заходи примусового характеру, які призначаються судом, додержання встановленого кримінально-виконавчим законодавством порядку та умов тримання чи відбування покарання особами в цих установах, їхніх прав і виконання ними своїх обов'язків [11, с. 9–10];

3) правові засади зазначеної діяльності прокуратури в УВП складає не лише Конституція України «Про прокуратуру» [12], але й спеціальні накази Генеральної прокуратури України, у яких відображена специфіка прокурорського нагляду, зокрема й у виправних колоніях [13];

4) незважаючи на те, що однією з основних форм здійснення прокурорського нагляду в УВП є проведення комплексних перевірок дотримання законності, прокурори мають право безперешкодно відвідувати підрозділи ДКВС України, вести прийом засуджених з особистих питань та здійснювати інші позапланові й невідкладні заходи із забезпечення особистої безпеки осіб, які тримаються у виправних колоніях [14, с. 86].

5) за результатами проведених перевірок прокурором вносяться передбачені Законом України «Про прокуратуру» документи прокурорського реагування, які є обов'язковим для адміністрації органів й УВП ДКВС України [15, с. 46–52];

б) на органи прокуратури України, відповідно до ст. 214 КПК, покладена функція щодо контролю за внесенням заяв і повідомлень про вчинене кримінальне правопорушення, вимагаючи УВП, до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а отже, законодавцем створено відповідні елементи правового механізму й із питань забезпечення особистої безпеки засуджених у виправних колоніях [16, с. 526–532].

Проте навіть наявність таких «особливих» повноважень не дає змоги органам прокуратури в сучасних умовах своєчасно впливати на стан охорони законних прав та інтересів засуджених в УВП, у результаті чого останні стають жертвами злочинних посягань та інших протиправних діянь, що посягають на її життя й здоров'я [17, с. 124–128]. Як встановлено в процесі дослідження, однією з обставин, що негативно впливає на роботу прокурорів у цьому напрямі, є недодержанням ними вимог принципу гласності, що визначений як пріоритетний у Законі України «Про прокуратуру» та спеціальному наказі Генеральної прокуратури України від 14.07.2066 р. №11 гн «Про організацію роботи органів прокуратури України з реалізації принципу гласності» [18], а також в Указі Президента України від 19.07.2005 р. №1119/2005 «Про заходи щодо забезпечення особистої безпеки громадян та протидії злочинності» [19].

Суть зазначеної проблеми полягає в тому, що результати перевірок стану дотримання законності в ДКВС України доводяться тільки до вищестоящих структур ДПтС та Генеральної прокуратури України, а також до безпосередніх об'єктів прокурорського нагляду, тобто певною мірою носять келійний (закритий від громадськості та інших учасників кримінально-виконавчої діяльності) характер, оскільки інформацію про реальне положення справ в УВП не тільки не оприлюднюють у спеціальних друкованих виданнях (як, наприклад, це робить Уповноважений Верховної Ради України з прав людини [20] та громадські експерти, уключаючи міжнародних [21]; ін.), але й не розглядаються на нарадах з участю представників інших органів державної влади та місцевого самоврядування, громадськості й інших суб'єктів моніторингу кримінально-виконавчої діяльності в Україні як на регіональну, так і центральному рівнях. Без сумніву, що роздаточні матеріали у вигляді «інформаційно-аналітичних матеріалів», які надаються лише учасникам нарад у Генеральній прокуратурі України чи обласних прокуратур та не мають відповідних реквізитів друкованого видання [22], не можуть бути змістовим вираженням принципу гласності в діяльності органів прокуратури у сфері покарань.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Виходячи з цього та керуючись визначенням у ч. 2 ст.19 Конституції України принципом законності, відповідно до якого прокуратура та її посадові особи мають діяти в спосіб, що зазначений у Конституції та законах України, варто було б Закон України «Про прокуратуру» доповнити ст. 56-1 «Оприлюднення результатів перевірки стану законності в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування в засобах масової інформації», і викласти її в такій редакції: «Результати перевірки стану законності в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування в 10-денний термін в обов'язковому порядку оприлюднюються в спеціальному інформаційному бюлетені, який видається на регіональному й центральному рівнях, а також в інших засобах масової інформації». За неподання такої інформації посадові особи прокуратури притягаються до відповідних видів юридичної відповідальності». Аналогічний підхід слід застосовувати й при видозміні ст. 22 КВК «Прокурорського нагляду за виконанням кримінальних покарань», а саме: потрібно цю статтю Кодексу доповнити частиною третьою такого змісту: «Результати прокурорського погляду за додержанням законів органами й установами виконання покарань мають бути у встановлені законом терміни оприлюднені в засобах масової інформації».

Отже, зазначена видозміна дає змогу наповнити реальним змістом принцип взаємної відповідальності держави й засудженого та створити відповідний елемент правового механізму забезпечення особистої безпеки засуджених у виправних колоніях.

Джерела та література

1. Беньковський С. Ю. Соціально-правове призначення контролю за діяльністю державних органів / С. Ю. Беньковський // Формування пенітенціарної системи України : матеріали наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25 трав. 2012 рр.). – Одеса : Управління ДПтС України ; Одеський держ. ун-т внутр. справ, Міжнар. гуманіт. ун-т, 2012. – С. 19–23.
2. Державне управління: теорія і практика / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 348 с.
3. Великий тлумачний словник української мови / упоряд. Т. В. Ковальова. – Х. : Фоліо, 2005. – 767 с.

4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.
5. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права // Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. – К. : Сфера, 2002. – С. 13–23.
6. Про міжнародні договори: Закон України від 29 червня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.
7. Степанюк А. Х. Втілення міжнародних стандартів у практичну діяльність кримінально-виконавчої системи України : монографія / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець. – Х. : Вид-во «Круссроуд», 2007. – 184 с.
8. Карпачова Н. І. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні : доп. Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини / Н. І. Карпачова. – К. : Уповноважений Верховної Ради з прав людини, 2006. – 191 с.
9. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
10. Прокурорський нагляд в Україні : підручник [для студ.] / за ред. проф. І. Є. Марочкінка, П. М. Каркача. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2005. – 240 с.
11. Курило М. П. Нагляд за додержанням прав і законних інтересів засуджених до позбавлення волі : автореф. ... дис. канд. юрид. наук : 12.00.10 / М. П. Курило. – Х. : НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 1997. – 18 с.
12. Про прокуратуру: Закон України від 05.11.1991 № 1789-XII // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1789-12>.
13. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян: Наказ Генеральної прокуратури України від 26 грудня 2005 р. № 7гн // <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.12262.0>.
14. Агамов Г. Д. Предупреждение преступлений и иных правонарушений средствами прокурорского надзора при исполнении наказания в виде лишения свободы / Г. Д. Аганов, Е. Н. Ковалева // Уголовное право : науч.-практ. журн. – М. : АНО «Юридические программы», 2005. – № 4. – С. 85–87.
15. Мичко М. І. Проблеми функцій і організаційного устрою прокуратури України : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.10 / М. І. Мичко. – Х. : НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 2002. – 376 с.
16. Кримінально-процесуальний кодекс України. – К. : Паливода А. В., 2010. – 240 с.
17. Митрофанов І. І. Прокуратура як суб'єкт запобігання : монографія / І. І. Митрофанов, С. В. Степаненко. – Кременчук : Вид. ПП Щербатих О. В., 2011. – 256 с.
18. Про організацію роботи органів прокуратури України з реалізації принципу гласності: наказ Генерального прокурора України від 14 липня 2006 року № 11гн // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.18049.0>.
19. Про заходи щодо забезпечення особистої безпеки громадян та протидії злочинності: Указ Президента України від 19 липня 2005 року № 1119) 2005 // Урядовий кур'єр. – 2005. – № 135. – С. 3–4.
20. Карпачова Н. І. Забезпечення прав і свобод людини в пенітенціарних закладах // Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні : доп. Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини / Н. І. Карпачова. – К. : Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, 2004. – С. 278–308.
21. Як змусити стандарти працювати : практ. посіб. по ефективному застосуванню Міжнар. тюремних правил. – Вид. 2-ге. – Донецьк : «Донецький Меморіал», Сх. вид. дім, 2011. – 124 с.
22. Інформаційно-аналітичний бюлетень про стан прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах та застосуванні інших примусових заходів за 12 місяців 2011 року. – К. : Ген. прокуратура України, 2012. – 80 с.

Колб А., Колб С. Меры контроля и надзора за деятельностью персонала Государственной уголовно-исполнительной службы Украины по соблюдению законности. Под контролем за деятельностью персонала исправительных колоний по соблюдению законности и внутреннего порядка в процессе обеспечения личной безопасности осужденных следует понимать деятельность определенных законом субъектов по состоянию реализации соответствующих правовых норм и предписаний, направленных на выполнение задач, связанных с конституционным правом человека на безопасность его жизнедеятельности во время отбывания определенного судом уголовного наказания. Анализ действующего уголовно-исполнительного и оперативно-розыскного законодательства Украины позволяет выделить следующие виды контроля в данном направлении деятельности персонала Государственной уголовно-исполнительной службы Украины: 1) прокурорский надзор за исполнением уголовных наказаний; 2) ведомственный контроль; 3) контроль, осуществляемый в ходе посещения учреждений исполнения наказаний Президентом Украины и другими должностными лицами; 4) судебный контроль; 5) общественный контроль за соблюдением прав осужденных при исполнении уголовных наказаний; 6) международный контроль; 7) контроль Уполномоченного Верховного Совета Украины по правам человека; 8) оперативно-розыскной контроль.

Ключевые слова: Государственная уголовно-исполнительная служба Украины, уголовно-исполнительное право, права заключенных, наказание, ведомственный контроль, прокурорский надзор, Украина.

Kolb A., Kolb S. Measures of Control and Supervision Over the Staff of the Ukrainian State Penal Enforcement Service on the Observance of Legitimacy. An activity of the ascertained by law subjects in promoting the implementation of the proper rules of law and legal instructions aimed at the fulfillment of the targets closely connected with the constitutional human law of life safety while serving the criminal sentence ascertained by law is regarded as control over the penal colonies staff activity in the observation of legitimacy and internal procedures to ensure the prisoners personal precautions.

Analysis of existing criminal and penal Ukrainian legislation as well as operational search Ukrainian legislation allows defining the following types of control in the area of the Ukrainian State Penal Enforcement Service: 1) the public prosecutor's supervision over the execution of criminal penalties; 2) institutional control; 3) the control exercised during a visit of penal institutions by the President of Ukraine and other officials; 4) judicial control; 5) public control over observance of the prisoners rights in the execution of criminal penalties; 6) international control; 7) the control of the Commissioner of the Supreme Council of Ukraine for Human Rights; 8) operational and investigative monitoring.

Key words: State Penal Enforcement Service of Ukraine, criminal and penal law, the rights of prisoners, sentence, institutional control, public prosecutor's supervision, Ukraine.

УДК 343.9.01

Є. Лук'янчиков

Щодо поняття криміналістичної характеристики злочинів

У науковій статті розкрито сутність кримінально-правової, кримінологічної, оперативно-розшукової характеристик злочину та на цій основі зроблено висновок, що криміналістична характеристика злочинів, використання якої може задовольнити як потреби науковців при розробці рекомендацій для розкриття злочинів, так і практичних працівників оперативних апаратів, які застосовують ці рекомендації.

Ключові слова: криміналістика, злочин, характеристика, елементи, зв'язки, ознаки, властивості.

Постановка наукової проблеми та її значення. Злочин як багатогранна, негативна суспільно небезпечна діяльність людини характеризується багатопланово й може мати соціологічний, кримінологічний, морально-естетичний, криміналістичний та інші аспекти. Питання про поняття, сутність, структуру, види, форми злочинної діяльності досліджуються з різних боків кримінальним правом, кримінологією, криміналістикою, оперативно-розшуковою діяльністю тощо. Така увага з боку науковців до цього соціального явища не є випадковою. Оскільки злочин являє собою небезпечну діяльність людини, природно, що суспільство зацікавлене в тому, щоб таких явищ було якнайменше, а ті, що вже вчинені, були розкриті й винні притягнуті до відповідальності. Саме тому значна частина юридичних наук і дисциплін покликані сприяти ефективному розв'язанню проблеми боротьби зі злочинністю через своєчасне і якісне попередження, виявлення, розкриття й розслідування злочинів.

Формулювання мети та завдань статті. Дослідження наявних у науковій літературі підходів до визначення характеристики злочину за різними критеріями та функціональними завданнями – мета цієї наукової статті.

У науковій розвідці ставимо такі **завдання:** 1) розкриття сутності кримінально-правової, кримінологічної, оперативно-розшукової характеристик злочину; 2) співвіднесення цих описів злочину із класичною криміналістичною характеристикою злочинів; 3) наведення науково обґрунтованих рекомендацій щодо побудови криміналістичної й інших характеристик злочину.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Для розв'язання цього загального завдання кожна юридична наука досліджує ті елементи й риси злочину, які стосуються її предмета. Тому кожна наука дає свою характеристику злочинної події, акцентуючи увагу на найсуттєвих рисах цього небезпечного соціального явища [1, с. 30]. Це привело до того, що в науковому обігу набули розповсюдження характеристики злочину з такими означувальними словами, як кримінально-правова, кримінологічна, криміналістична, оперативно-тактична, судово-психологічна та інші.